

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ**

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том IV

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Випуск 16

Київ – 2020

Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Харків : КЦ ФОП Іванової М.А., 2020. Том. IV. Психологія розвитку дошкільника. Випуск 16. 264 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор Н.В. Чепелева.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смульсон М.Л.**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Піроженко Т.О.** (відповідальний редактор тому), член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Соловійова Л.І.** (заступник відповідального редактора тому), канд. психол. наук.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 2 від 27.02.2020 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ІП від 10.06.2011 р.

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

Веб-сайт збірника: <http://www.apppsychology.org.ua>

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020

ЗМІСТ

Піроженко Т.О. Дитинство як цінність: минуле та сучасне в дослідженнях психологічної науки	4
Балицька І.М. Психолого – педагогічні аспекти взаємодії вихователя дошкільного закладу з батьками вихованців	22
Беленька Г.В. Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення студентів	33
Дмитріюк Н.С., Кордунова Н.О. Психологічні проблеми емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку	46
Дорошенко М.І. Вплив розумових здібностей першокласників на їхню успішність у навчальній діяльності	58
Зозуля І.М. Особливості креативності дітей дошкільного віку: аналіз механізмів прояву	75
Карабаєва І.І., Терещенко Л.А. Розвивальне освітнє середовище ЗДО: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання	89
Коваленко О.В. Мотиваційна готовність майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до самореалізації у професійній діяльності: критерії та показники рівня	102
Кондратець І.В. Рефлексійний аналіз зарубіжного й вітчизняного досвіду підтримки дитини в горюванні	117
Кролівець Ю.В. Вплив сприймання на розвиток мовлення дітей дошкільного віку	133
Мельник І.С. Психологічні основи профілактики порушень комунікації у дітей раннього дошкільного віку у процесі взаємодії з батьками	148
Соловйова Л.І. Термінальні та інструментальні цінності дітей старшого дошкільного віку	162
Тищук Л.І. Чинники розвитку інноваційної діяльності педагогів закладу дошкільної освіти	178
Товкач І.Є. Розуміння й усвідомлення дітьми старшого дошкільного віку мовлення як психолінгвістичні феномени	195
Токарева Л.Д. Специфіка взаємодії дорослого і дитини дошкільника у прийнятті ціннісних орієнтирів в умовах сім'ї	210
Федорчук О.І. Основи сімейної соціалізації дошкільника	222
Чистяк О.В. Психологічні особливості розвитку міжособистісних стосунків між вихованцями-підлітками та батьками-вихователями в умовах дитячого будинку сімейного типу	236
Шаумян О.Г. Формування нормативно-ціннісного ставлення як передумова становлення позитивної успішної особистості дитини	249
Відомості про авторів	262

УДК 37.091.12:005.962.131

**МОТИВАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РІВНЯ**

Коваленко О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту Київського університету

імені Бориса Грінченка

[orcid.org/\(0000-0002-5957-7256\)](https://orcid.org/0000-0002-5957-7256)

У статті представлено дослідження дефінітивної характеристики основних понять за допомогою енциклопедичних і тлумачних словників, енциклопедій та довідників. На основі вивчення й аналізу психолого-педагогічних досліджень охарактеризовані вимоги до вихователя закладу дошкільної освіти у історичному контексті та з позицій сьогодення. Опрацьовані дослідження з питання мотиваційної готовності до самореалізації майбутніх вихователів дітей дошкільного віку і на цій основі виокремлені її критерії та показники рівня.

Ключові слова: *мотив, мотиваційна готовність, самореалізація, майбутні вихователі дітей дошкільного віку, професійна діяльність, критерії, показники рівня.*

Коваленко Е.В. Мотивационная готовность будущих воспитателей детей дошкольного возраста к самореализации в профессиональной деятельности: критерии и показатели уровня.

В статье представлено исследование дефинитивной характеристики основных понятий при помощи энциклопедических и толковых словарей, энциклопедий и справочников. На основе изучения и анализа психолого-педагогических исследований охарактеризованы требования к воспитателю учреждения дошкольного образования в историческом контексте и с позиций современности. Проработаны исследования по вопросу мотивационной готовности к самореализации будущих воспитателей детей

дошкольного возраста и на этом основании выделены ее критерии и показатели уровня.

Ключевые слова: мотив, мотивационная готовность, самореализация, будущие воспитатели детей дошкольного возраста, профессиональная деятельность, критерии, показатели уровня.

Kovalenko O.V. Motivational readiness of future educators of preschool children for self-realization in professional activity: criteria and indicators of level.

The article presents a study of the definitive characteristics of basic concepts using encyclopedic and explanatory dictionaries, encyclopedias and reference books. Based on the study and analysis of psychological and pedagogical research, the requirements for the teacher of the institution of preschool education in the historical context and from the standpoint of modernity are described. Studies on the motivational readiness for future teachers of preschool children to fulfill themselves have been worked out, and on this basis its criteria and level indicators have been identified.

Key words: motive, motivational readiness, self-realization, future educators of preschool children, professional activity, criteria, level indicators.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Професіоналізація особистості є традиційно актуальною проблемою як психології, так і педагогіки. Як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та інших нормативних освітянських документах головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості [1]. Сучасний етап розвитку освіти в умовах несприятливого впливу економічних і соціально-культурних чинників характеризується пошуком шляхів, способів і засобів самовдосконалення, саморозвитку, самоактуалізації творчої конкурентоздатної особистості.

Слід зауважити, що дослідження професіоналізації особистості сьогодні набуває нових акцентів, які зміщуються від вивчення окремих її сторін до осягнення професійної самореалізації як невід'ємного аспекту цілісної життєтворчості особистості, сфери реалізації смислу її життя. Формування мотиваційної сфери як передумови готовності майбутніх педагогів дітей дошкільного віку до професійної діяльності є важливим завданням фахової підготовки та потребує належного наукового і практичного розв'язання. Актуальність цього питання підвищується зважаючи на першочерговість ролі дошкільного дитинства у вихованні та розвитку зростаючої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні питання мотивації людської поведінки розглядалися у роботах психологів, педагогів, соціологів, економістів, управлінців. Значний внесок у вивчення проблеми мотивації праці зробили М. Вебер, А. Маслоу, А. Маршалл, А. Сміт та ін., із вітчизняних діячів – такі вчені, як: М. Кларін, О. Павловська, В. Семиченко, Л. Туріщева та ін.

Проблема мотивації навчання, зокрема, професійного, вивчалась багатьма вченими та досліджувалась у різних напрямках. Структурні та характеристичні складові навчальної мотивації (чинники її формування, рівні, характер, етапи становлення, якості мотивів тощо) вивчали Ю. Бабанський, Є. Ільїн, А. Маркова, Г. Щукін та ін. Мотивацію як умову розвитку особистості розглядали М.Алексєєв, Л.Виготський, О.Леонтєв, В.Серіков та ін.

У наукових доробках К. Абульханової-Славської, О. Анісімова, О. Бодальова, О. Деркача, В. Зазикіна, Є. Клімова, Л. Анциферової, Є. Головахи, Л. Орбан-Лембрик та ін. професійна самореалізація розглядається як невід'ємний аспект цілісної життєтворчості особистості та сфери реалізації смислу її життя. Такими вченими ближнього зарубіжжя, як Д. Завалішиною, В. Чудновським, А. Фонарьовим та ін. представлені

результати експериментальних досліджень взаємозв'язку смисложиттєвої проблематики та професійної самореалізації особистості.

Проблема мотиваційної готовності до професійної діяльності у психолого-педагогічних дослідженнях розглядається науковцями через призму особливостей професійної підготовки фахівців різних спеціальностей та специфічних видів діяльності: мотиваційна готовність до педагогічної діяльності (А. Яблонський), мотиваційна готовність студентів коледжу (О. Єфімова), мотиваційна готовність до інноваційної діяльності (О. Коптяєва), мотиваційна готовність студентів-сурдопедагогів (Л. Гринюк), мотиваційна готовність до професійної діяльності майбутніх психологів (Х. Дмитерко-Карабін) та ін.

Зокрема, А. Яблонський зазначає, що «мотиваційна готовність майбутніх учителів до професійної діяльності є складним індивідуально-психологічним утворенням, яке поєднує усвідомлення особистістю значущості майбутньої професійної діяльності вчителя, що інтегрується з розвитком професійно значущих якостей і цінностей та наявністю образу своєї професії, власної професійної поведінки, і супроводжується прагненням займатися цією діяльністю після закінчення вищого навчального закладу» [5, с. 135].

Мотиваційну готовність студентів коледжу до професійної діяльності О. Єфімова розуміє як «...сукупність мотивів, які визначають позитивне ставлення особистості до обраної спеціальності, як наслідок спрямовують її на оволодіння майбутньою професійною діяльністю і забезпечують успішність цього процесу» [6, с. 166–167]. Таким чином, автор акцентує увагу на тому, що ставлення майбутнього фахівця до професії в цілому значною мірою впливає на ефективність навчальної діяльності і підвищує її успішність. Науковець виділяє чотири групи мотивів, які визначають формування мотиваційної готовності: 1) прагматичні мотиви (отримання диплому); 2) професійні і пізнавальні мотиви (стати високо кваліфікованим спеціалістом); 3) мотиви підвищення власного престижу; 4) мотиви, які

пов'язані з усвідомленням особистістю певних незручностей, що можуть виникнути у ситуації недосягнення успіху.

Займаючись вивченням проблеми мотиваційної готовності студентів-сурдопедагогів до професійної діяльності, Л. Гренюк зауважує, що існує пряма залежність результативності підготовки фахівців від сформованості мотиваційної сфери особистості студента, яка виявляється у мотиваційній готовності до професійної діяльності та пов'язана із мотивами досягнення успіху та уникнення невдачі [4, с. 168].

Підтримував цю думку і А. Яблонський, відносячи потребу у досягненнях до показників мотиваційної готовності: «Важливе значення серед показників готовності має потреба в досягненні успіху, яка виявляється у вигляді узагальненого мотиву досягнення» [2, с. 137].

Мотиваційна готовність до діяльності, як зауважує Х. Дмитерко-Карабина, є одним із провідних компонентів у структурі психологічної готовності до праці, адже розвиток та реалізація інструментальних властивостей можуть бути ефективними лише за умови їх концентрування навколо мотиваційного ядра особистості фахівця, його професійно-значущої спрямованості [5, с. 25].

Формування педагогічної компетенції та розкриття окремих сторін підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти було і є предметом дослідження ряду науковців (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Беленька, О. Богініч, В. Бондар, Н. Гавриш, Н. Голота, Н. Грама, Н. Денисенко, І. Дичківська, Л. Загородня, І. Карабаєва, К. Крутій, Н. Левінець, Н. Лисенко, І. Луценко, М. Машовець, Т. Піроженко, Л. Плетеницька, Т. Поніманська та ін.). Дослідження цих та ряду інших авторів з поміж інших розкривають необхідність формування у майбутніх вихователів професійної педагогічної компетентності та мотиваційної готовності до самореалізації. Так, І. Зязюн підкреслював, що окрім знань і умінь педагогові необхідні певні особистісні якості, адже сам педагог є інструментом впливу на учня. Цей інструмент – його душа – має бути чутливим до іншої людини, гуманним у своїх помислах

[6]. Слід зазначити, формування підростаючої особистості значним чином залежить від світоглядних позицій педагога, філософії його буття, яка безпосередньо впливає на дитину, віддзеркалюючись у її підсвідомості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У опрацьованих нами дослідженнях питання вимог до особисті вихователя дітей дошкільного віку та мотиваційної готовності до самореалізації майбутніх вихователів дітей дошкільного віку не виокремлювались, а розглядались у аспекті досліджуваної проблеми. Ці питання також були предметом дослідження Г. Беленької, І. Беха, Б. Кобзаря, О. Кононко, К. Крутій, Н. Ничкало, О. Проскури, С. Сисоєвої та ін. Найглибше розкриті означені питання у дослідженні Г. Беленької, яка розглядає цю проблему як складову структури професійної компетентності вихователя дошкільнят, підкреслюючи, що специфіка структури професійної компетентності вихователя полягає у тому, що вона включає в себе характеристики особистісних якостей людини. Для цілого ряду професій, що існують у нашому суспільстві, вони не є визначальним за наявності у фахівця знань, умінь, відповідальності. Для педагога ж дітей дошкільного віку особистісні характеристики є навіть більш значущими, ніж його знання, уміння та навички. Тому професійну компетентність вона розглядає як особистісні можливості педагога, що дозволяють йому самостійно і ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Г. Беленька підкреслює, що професійна компетентність вихователя це інтегроване поняття, яке включає у себе: світоглядні позиції особистості, як базисну основу розвитку всіх компонентів професіоналізму, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно-значущі якості. На цьому фундаменті, в процесі набуття педагогічного досвіду вибудовується авторитет вихователя [7, с. 21]. З огляду на вищезазначене, приходимо до висновку про необхідність більш детального і систематизованого розкриття вимог суспільства до особистості вихователя дітей дошкільного віку,

зокрема, питання його мотиваційної готовності до самореалізації у професійній діяльності, критеріїв та показників цієї готовності.

Формулювання мети статті. Метою нашої статті є теоретичний аналіз досліджень мотиваційної готовності до самореалізації майбутніх вихователів дітей дошкільного віку і на цій основі виокремлення критеріїв та показників її рівня.

Виклад основного матеріалу статті. Наукова ефективність ідеї не може бути доведеною, справедливо зазначає Л. Ващенко, якщо не з'ясовано смисл термінів та не сформульовані положення. Відтак, науковець доречно радить звернутись до трьох правил, обґрунтованих Б. Паскалем: правило дефініцій, яке забороняє приймати двозначні терміни без визначень, а використовувати в дефініціях лише відому (визначену) термінологію; правило аксіом, згідно з яким необхідно виводити в аксіоми лише очевидне; правило доведення, що зобов'язує доводити усі положення, використовуючи лише найбільш очевидні аксіоми чи доведені твердження. При цьому вчений застерігає від зловживання двозначних термінів та ігнорувань мисленнєвих дефініцій, що уточнюють та пояснюють смисл [8, с. 247].

Саме тому на першому етапі метою нашого дослідження стало опрацювання дефінітивної характеристики основних понять дослідження «вихователь», «професіограма», «професія», «мотив», «мотивація», «готовність», «професійна готовність» тощо за допомогою енциклопедичних і тлумачних словників, енциклопедій та довідників.

Енциклопедія освіти, розкриваючи термін «вихователь», наголошує на тому, що взаємини вихователя і вихованців залежать від систем виховання, усталених в певних історичних умовах. Наприклад, для авторитарного виховання характерним є розуміння ролі вихователя як ретранслятора соціального досвіду, а вихованець розглядається як особа, яка лише сприймає цей досвід. У гуманістичних концепціях виховання, вихователь і вихованець виступають рівноправними учасниками педагогічної взаємодії. Авторитет і

стиль вихователя – необхідні складові стосунків з дітьми і найважливіші чинники, що впливають на ефективність виховного процесу [9, с. 91–92].

Психологічна енциклопедія поняття «виховання» тлумачить як планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій і навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку і готують для майбутньої громадської і трудової діяльності [10, с. 57]. За допомогою цього ж джерела нами було опрацьоване поняття «професіограма» (profiteer – оголошую своєю справою і грец. gramma – риска, написання) – перелік і опис загальнотрудових і спеціальних знань, навичок і вмінь, необхідних для успішного виконання певного виду професійної діяльності [10, с. 268]. Ще одна важлива для нашого дослідження дефініція «професіографія» (profiteer – оголошую своєю справою і грец. grapho – пишу) – розділ психології праці, який виявляє і вивчає вимоги, які професія висуває до особистісних якостей, психологічних здібностей і психофізіологічних можливостей людини [10, с. 268]. Професіограма вихователя – це своєрідний реєстр, який містить сукупність особистісно-ділових рис і педагогічних здібностей, окреслений обсяг знань, а також систему педагогічних умінь і навичок, необхідних для виконання педагогічних функцій. Наукове обґрунтування професіограми національного дошкільного закладу ґрунтується на засадах ментально-духовної спадкоємності, врахування національної самобутності українського народу у вирішенні просвітницьких і виховних завдань, що втілено в народній педагогіці і психології. В українській педагогічній професіографії традиційними є гуманістичний підхід до розуміння суті педагогічної діяльності, акцентування уваги на особистісному потенціалі педагога в благодійному творенні особистості дитини.

Поняття «мотивація» в психології має кілька визначень. Це – наявність певної системи факторів, сукупність причин, які спонукають до активності; це – свідоме використання системи мотивів, які сприяють активізації певних

дій; це – процес розгортання певної системи мотиваторів у структурі відповідної діяльності [11, с. 37]. У вітчизняній психології розрізняють внутрішню та зовнішню мотивацію. Зовнішня мотивація (мотиви-стимули) впливає на кількість дій, отриманих результатів, тоді як внутрішня мотивація (власне мотиви) впливає на якість виконання роботи [11, с. 97]. Мотив – це внутрішній стан людини, що спонукає її до дії, а стимул – це зовнішній вплив, що змушує людину обирати поведінку. Мотиваційна сфера професійної діяльності виконує ряд функцій: спонукальну (потреба в певній професійній діяльності, активізація її виконання); спрямовуючу (визначає вибір і характер мети в професійній діяльності); регулюючу (визначає ієрархію ціннісних орієнтацій, зміст і співвідношення мотивів професійної діяльності).

В системі навчання у ВНЗ під професійною мотивацією розуміють: сукупність чинників і процесів, які, відображаючись у свідомості, спонукають і спрямовують особистість до вивчення майбутньої професійної діяльності [6]. При цьому, під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (одержання вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і т.д.), що задовольняються за допомогою виконання навчальних завдань [12].

Поняття «професійна готовність» визначається як закономірний цілеспрямований результат визначеної спеціальної професійної підготовки фахівців, його особистісно-мотиваційного ствердження, налаштованості на працю, уміння перемагати труднощі, їх освіту, самоосвіту, самовиховання, бажання досягти успіху і уміння долати перешкоди. Досліджуючи питання готовності до професійної діяльності Л. Прудка визначає, що дана категорія залежить від відповідного рівня професійної компетентності, професійної майстерності, а також здатності до саморегуляції, налаштованості на відповідну соціальну діяльність, уміння мобілізувати свій професійний

(духовний, особистісний та фізичний) потенціал на розв'язання поставлених завдань у відповідних умовах [13].

Наступне поняття, опрацьоване нами, було «самореалізація». Це – здатність людини пізнати себе і здійснити своє покликання. Кожна людина має потребу у самореалізації, однак не всі усвідомлюють її значення. Автором теорії потреб є А. Маслоу, який вважав, що люди часто відмовляються від можливостей самореалізації і тому не так щасливі, якими могли б бути, адже якість нашого життя безпосередньо пов'язана із задоволенням вищих потреб, зокрема і потреби у самореалізації. Ряд науковців виділяють також поняття «мистецтво самореалізації». Воно означає здатність усвідомити реалізувати свій особистий потенціал, спроможність жити динамічно і натхненно, рости, розвиватись, удосконалюватись, рухатись уперед, ставити перед собою амбітні цілі й досягати їх, долаючи перепони, знаходячи оптимальні рішення для себе і оточуючих. Самореалізація можлива, коли людина визначила її стратегію, т.т. шляхи особистого розвитку і самовдосконалення. Науковці виділили п'ять складових стратегії самореалізації, а саме: самопізнання і самооцінка, самовизначення, саморегуляція, самовиховання і самоосвіта [10].

Змістом роботи наступного етапу нашого дослідження було виокремлення критеріїв та показників рівня готовності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до самореалізації у професійній діяльності. Нами було проведено теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень з означеного питання. У нагоді став також власний досвід роботи на посадах вихователя, вихователя-методиста, директора закладу дошкільної освіти, а також викладача ВНЗ.

З питання самореалізації особистості педагогів нами були опрацьовані дослідження О. Волошенко, Н. Гуртовенко, С. Калашнікової, З. Крижановської, Т. Куценко, С. Мулькової, В. Хрипун, М. Ярославцева та ін. В них розкрито різні шляхи та напрями самореалізації особистості педагогів. Нами було виокремлено дослідження Н. Гуртовенко, у якому

представлені та детально охарактеризовані індивідуально-особистісні особливості педагогів, а саме: комунікативність, емпатія, високий рівень інтелекту, прагнення до саморозвитку та самореалізації, відповідальність, адекватна самооцінка [14, с. 58].

Ми цілком підтримуємо дослідницю, оскільки, дійсно, це – індивідуально-особистісні особливості педагогів загалом. Щодо майбутніх вихователів дітей дошкільного віку, то тут є певні особливості, притаманні лише вихователям найменших. На перше місце у цьому переліку ми б поставили любов до маленьких дітей і бажання з ними працювати, ними опікуватись, про них по-материнськи піклуватись в умовах закладу дошкільної освіти.

Слід зазначити, що Н. Гуртовенко окреслені також критерії оцінки та показники сформованості психологічної готовності до професійної самореалізації педагогів: 1) комунікативний критерій (вміння налагодити контакт і взаємодіяти з ближнім на вербальному та емпатійному рівнях); 2) емоційно-вольовий критерій (емпатія, настрої, емоційна стійкість, стійкість до стресових ситуацій, життєрадісність, стійка психіка і т.п.); 3) інтелектуально-смісловий критерій (високий рівень інтелекту, ерудиція, розвинене мислення, аналітичний склад розуму, рефлексія); 4) мотиваційно-пізнавальний критерій (креативність, адекватна самооцінка, винахідливість, високий рівень мотивації досягнення, допитливість, ініціативність, прагнення до саморозвитку та самореалізації); 5) морально-етичний критерій (чуйність, відповідальність, ввічливість, тактовність, людяність, чесність, альтруїзм, безкорисливість, доброзичливість, працьовитість, щирість) [14, с. 59].

Ми цілком підтримуємо результати дослідження Н. Гуртовенко і їх ми спробували адаптувати стосовно майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Ми пропонуємо додати домінуючі, професійно значимі особистісні якості, т.т. основні, без яких не може відбутись вихователь дітей дошкільного віку та периферійні, т.т. другорядні, які є бажаними, проте не обов'язковими. До домінуючих якостей вихователя дитячого садка ми відносимо:

гуманність; громадянську відповідальність та соціальну активність; інтелігентність; загальнолюдські якості (правдивість, чесність, порядність, працьовитість тощо); інноваційний стиль науково-педагогічного мислення; постійна потреба у самоосвіті; наявність педагогічного такту. До периферійних якостей вихователя ми відносимо: привітність; почуття гумору; артистизм; мудрість; наявність життєвого досвіду; зовнішню привабливість.

Висновки і перспективи наукових пошуків. Безперечно, наявність стійких професійних мотивів у абітурієнтів сприяє успішному оволодінню ними майбутньою професійною діяльністю. Проте, на сучасному етапі життя педагогічного ВНЗ відбір при вступі лише тих, у кого сформована мотиваційна спрямованість на професійну діяльність у закладах освіти, є великою «розкішшю», зазначає Н. Каньоса. Перш за все, сьогодні слід сприяти організації освітнього процесу у ВНЗ педагогічного напрямку таким чином, щоб допомогти кожному студентові розкрити ті грані власної особистості, які б дали можливість відчувати бажання, інтерес, задоволення від здійснення тієї професійної діяльності, яку вони обрали в силу різних обставин. Іншими словами, цілеспрямоване формування мотивів професійної самореалізації в умовах навчання у педагогічному ВНЗ забезпечить творчу професійну самореалізацію під час здійснення безпосередньої трудової діяльності.

До перспектив наукових пошуків, на нашу думку, можна віднести порівняльне дослідження мотиваційної готовності до самореалізації майбутніх вихователів дітей дошкільного віку – випускників одинадцятих класів ЗОШ та випускників дошкільних відділень педагогічних коледжів; використання виокремлених у дослідженні Н. Гуртовенко та нашому доповненні критеріїв та показників рівнів безпосередньо у студентських групах з метою здійснення студентами самоаналізу власної мотиваційної готовності до самореалізації як фахівця–дошкільниці.

Література

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р., № 344/2013 // Законодавство про освіту: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення 18.01.2020).
2. Яблонський А.І. Мотиваційний компонент в структурі мотиваційної готовності студентів до педагогічної діяльності. *Вісник Харк. унів. Серія «Психологія»*. Харків : 1997. № 395. С. 134–138.
3. Ефимова О.В. Мотивационная готовность студентов колледжа к профессиональной деятельности. *Вестник Псковского гос. унив. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки*. Москва, 2009. С. 166–167.
4. Гренюк Л.С. Мотиваційна компетентність у підготовці сурдопедагогів. *Зб. наук. пр. Кам.-Под. нац. унів. ім. І. Огієнка* / [за ред. О. В. Гаврилова, В.І. Співака]. Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2003. Вип. XII. С. 367–369.
5. Дмитерко-Карабин Х.М. Мотиваційна готовність до професійної діяльності як психологічна проблема. *Філософія, соціологія, психологія: зб. наук. пр. Прикарп. унів. ім. В. Стефаніка*. Ів.-Франківськ : «Плай» Прикарп. унів., 2004. Вип.9. Ч.2. С. 23–32.
6. Педагогічна майстерність / І.А.Зязюн, Л.В.Карамушка, І.Ф.Кривонос та ін. Київ : «Вища школа», 1997. 349 с.
7. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
8. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону. Київ : «Тираж», 2005. 380 с.
9. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : «Юрінком Інтер», 2008. 1040 с.
10. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О.М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

11. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека: модульный курс психологии. Киев : «Миллениум», 2004. 521 с.
12. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. Отв. ред.: А.А. Бодалев. Москва : Институт психологии АН СССР, 1988. 191 с.
13. Прудка Л. Обґрунтування формування інтегративної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2013. 24 с.
14. Гуртовенко Н.В. Критерії оцінки, показники та рівні психологічної готовності майбутніх педагогів до професійної самореалізації. *Психологічний часопис: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / [гол. ред. С.Д. Максименко]. 2017. № 4 (8). С.53–63.

References

1. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 r., № 344/2013 [On Education: The Law of Ukraine]. www://zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (date of receipt on 18/01/20). [in Ukrainian].
2. Yablonskyi, A.I. (1997). Motyvatsiinyi komponent v strukturі motyvatsiinoi hotovnosti studentiv do pedahohichnoi diialnosti [Motivational component in the structure of students' motivational readiness for pedagogical activity]. *Bulletin of Kharkiv University. Psychology Series*. (issue 395), (pp. 134–138). Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Efymova, O.V. (2009). *Motyvatsyonnaia hotovnost studentov kolledzha k professyonalnoi deiatelnosti* [Motivational readiness of college students for professional activities.]. *Bulletin of the Pskov State University. Series: Socio-humanitarian and psychological-pedagogical sciences*. (pp. 166–167). Moscow. [in Russian].
4. Hreniuk, L.S. (2003). Motyvatsiina kompetentnist u pidhotovtsi surdopedahohiv [Motivational competence in the preparation of sound trainers]. *Collection of scientific works of I. Ogienko Kamyanets-Podilskyi National*

- University*. O.V. Havrylova, V.I. Spivaka (Eds.). (issue XII), (pp. 367–369). Kamyanets-Podilskyi : Aksioma. [in Ukrainian].
5. Dmyterko-Karabyn, Kh.M. (2004). Motyvatsiina hotovnist do profesiinoi diialnosti yak psykholohichna problema [Motivational readiness for professional activity as a psychological problem]. *Philosophy, Sociology, Psychology: Coll. of scientific works of V. Stefanyk Precarpathian University*. (Vol. 2, issue 9). (pp. 23–32). Iv.-Frankivsk : Plai. Prykarp. univ. [in Ukrainian].
 6. Ziaziun, I.A., Karamushka, L.V., Kryvonos, I.F. et.al. (1997). *Pedahohichna maisternist [Teacher's skill]*. Kyiv : Vyshcha shk. 349 p. [in Ukrainian].
 7. Bielienska, H.V. (2011). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu [Professional competence of a modern preschool teacher]* Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 320 p. [in Ukrainian].
 8. Vashchenko, L.M. (2005). *Upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v zahalnoi serednii osviti rehionu [Management of innovation processes in general secondary education]*. Kyiv : Tyrazh. 380 p. [in Ukrainian].
 9. Kremen, V.H. (Ed.). (2002). Entsyklopediia osvity [Encyclopedic interpretations of the basic concepts of the educational field]. *Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Kyiv : Iurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].
 10. Stepanov, O.M. (2006). *Psykholohichna entsyklopediia [Encyclopedic interpretation of psychological concepts and terms]*. Kyiv : Akademydav. 424 p. [in Ukrainian].
 11. Semychenko, V.A. (2004). *Problemy motyvatsyy povedenya y deiatelnosti cheloveka [Motivation of human behavior and activity]*. Kyiv : Myllynyum. 521 p. [in Ukrainian].
 12. Kovalev, V.Y. (1988). *Motyvy povedenya y deiatelnosti [Motives of behavior and activities]*. A.A. Bodalev (Ed.). Moscow : Instytut psykhologii AN SSSR. 191 p. [in Russian].
 13. Prudka, L. (2013). Obgruntuvannia formuvannia intehtatyvnoi hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti [Substantiation of

formation of integrative readiness of future social workers for professional activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian].

14. Hurtovenko, N.V. (2017). Kryterii otsinky, pokaznyky ta rivni psykholohichnoi hotovnosti maibutnikh pedahohiv do profesiinoi samorealizatsii [Assessment criteria, indicators and levels of future teachers' psychological readiness for professional self-realization]. *Psychological journal : Collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. S.D.Maksymenko (Ed.). (Vol. 4), (pp. 53–63). Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 373.2:364.64

**РЕФЛЕКСІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО Й ВІТЧИЗНЯНОГО
ДОСВІДУ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ В ГОРЮВАННІ**

Кондратець І.В.

**кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної
освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса
Грінченка**

[orcid.org/ 0000-0001-7816-0766](https://orcid.org/0000-0001-7816-0766)

У статті аналізується зарубіжний і вітчизняний досвід концепцій «роботи горя», етапи (фази) проживання й особливості супроводу людини в горюванні. Охарактеризовано поведінкові прояви та емоційні реакції дітей за віковими групами. Висвітлено погляди дослідників на питання «коли розповідати дитині про смерть», «як розповідати дитині про втрату». Представлено літературу для дітей, яка доступно та ілюстративно розкриває тему втрати. Визначено умови для здійснення підтримки й допомоги в горюванні дітям дошкільного віку. Надано рекомендації стосовно регулювання емоційного фону та окреслено основні концепти щодо здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини в процесі втрати.

Ключові слова: горювання, втрата, емоції, супровід, підтримка, допомога, рефлексія.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Піроженко Тамара Олександрівна – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Балицька Ірина Миколаївна – вихователь Житомирського центру розвитку дитини № 53, науковий кореспондент лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Беленька Ганна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Дмитріюк Наталія Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, викладач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Кордунова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, викладач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Дорошенко Марина Ібрагімівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету.

Зозуля Ірина Миколаївна – фахівець відділення аспірантури та докторантури ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», аспірантка кафедри психології.

Карабаєва Ірина Іванівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Терещенко Людмила Анатоліївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Коваленко Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Кондратець Інна Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кролівець Юлія Віталіївна – викладач кафедри психології та педагогіки дошкільної освіти, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Мельник Інна Сергіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Соловйова Людмила Іванівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Тищук Людмила Іванівна – кандидат психологічних наук, завідувач Житомирського центру розвитку дитини № 53 «АБВГДЕЙКА».

Товкач Ірина Євгенівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Токарева Людмила Дмитрівна – молодший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Федорчук Олена Іванівна – науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Чистяк Ольга Володимирівна – доцент кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Шаумян Олена Геворківна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління».

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

ТОМ IV ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Випуск 16

Здано на виробництво 27.02. 2020 р.
Підписано до друку 28.02. 2020 р.
Гарнітура Times. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 11. Тираж 200.

надруковано
в копіювальному центрі ФОП Іванової М.А.
61003, Україна, м. Харків, вул. Римарська, 3/5